

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 4, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 339.5:338.433

Н. Б. Мязіна,

к. е. н., доцент кафедри організації праці та виробництва Інституту економіки та управління у нафтогазовому комплексі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА АГРАРНИЙ МАРКЕТИНГ

N. B. Myazina,

Candidate of Economic Sciences, associate professor of labor and production department of Economics and Management Institute in Oil and Gas Sector at Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas

IMPACT OF GLOBALIZATION ON AGRARIAN MARKETING

У статті досліджується вплив глобалізації аграрних ринків на становлення глобального маркетингу. Виділено ряд тих проблем аграрного ринку, які вже є глобальними. Охарактеризовано також регіональні напрямки розвитку аграрного маркетингу. Досліджено вплив політик ЄС та США на світовий аграрний ринок та охарактеризовано сфери їх впливу. Проаналізовано особливості глобалізації цих процесів в аграрній сфері та здійснено пошук причин їх появи. В результаті проведеного дослідження виокремлено два шляхи розвитку глобального аграрного маркетингу у світі і сформовано переваги і недоліки застосування кожного з них.

The article examines the impact of agricultural globalization on the global marketing. A number of the problems of agrarian market that are already global is identified. Regional trends in agrarian marketing are characterized. The influence of EU and the U.S. policies on the world agricultural market is investigated and the scope of their influence is described. The features of globalization processes in the agrarian sector are analyzed by searching the causes of their occurrence. As a result, the study singled out two ways of global agricultural marketing in the world and formed the advantages and disadvantages of each of them.

Ключові слова: *глобальний ринок, глобальний маркетинг, світовий аграрний ринок, продовольча безпека, світові пшеничні пояси, генетично модифіковані продукти.*

Keywords: *global market, global marketing, world agrarian market, food safety, the world's wheat belt, genetically modified food.*

Постановка проблеми. Сільське господарство має ряд особливостей, які суттєво відрізняють цю галузь від галузей промисловості. Це, зокрема, підвищена важливість продукції, розбіжності робочого періоду і періоду виробництва, взаємозв'язок з природно-кліматичними умовами та земельними ресурсами і ряд інших. Це спричиняє деякі відмінності аграрного маркетингу від промислового. Розглянувши основні особливості аграрного ринку і агромаркетингу, можемо більш свідомо прослідкувати, як впливав на АПК процес глобалізації і як саме це вплинуло на маркетингові заходи, застосовувані аграрними транснаціональними корпораціями.

Вагомий внесок у розроблення питань організації і розвитку аграрного ринку зробили: В. Андрійчук, В.Бойко, П.Гайдуцький, Б.Гунський, О. Єранкін, Ю.Коваленко, М.Лобас, М.Малік, А.Меркулова П.Саблук, Л.Худолій, О.Шпичак та інші. Глобальний маркетинг агропромислової продукції цікавив також закордонних вчених, таких як Х. Віллер, С. Дейл, Н. Іслам, М. Міноу, А. Наям, П. Пінгалі, М. Хелл Сміт, Дж. Шелдрік та інші. Узагальнюючи останні роботи даного напрямку слід зазначити, що не підлягає сумніву необхідність врахування впливу глобалізації на аграрні ринки. Також слід звертати увагу на зростання ролі екологічних чинників, а також ситуації на паливних ринках на ринок сільськогосподарської продукції. Для того, щоб бути конкурентноздатними в глобальному масштабі, вітчизняним аграрним підприємствам необхідно адаптуватися до цих тенденцій і шукати власні ринкові ніші.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація спричиняє прискорення руху фінансів, входів, виходів інформації і науково-технічного прогресу через величезні географічні райони. Вигоди від глобалізації збільшують чистий прибуток у багатьох місцях, зменшують рівень бідності і таким чином збільшують рівень продовольчої безпеки. Паралельне зростання доходу на душу населення в багатьох регіонах і, як наслідок, збільшення розміру ринку призвели до появи безлічі нової продукції, більшість з якої потребує залучення додаткових потужностей, що безпосередньо вимагає інвестицій і поліпшення технології. Ці швидкі зміни спричинили значне зростання спеціалізації в агропромисловому комплексі і, як наслідок, нижчі витрати і швидкий приріст обсягів збуту в торгівлі. Глобалізація може суттєво збільшити роль сільського господарства як двигуна приросту в країнах з низьким рівнем доходів, створюючи такі умови для сільського господарства, за яких виробництво випереджає ріст особистого споживання. Це також збільшує потенціал для сільського господарства, щоб підвищити рівень продовольчої безпеки через створення великих, зі значним потенціалом для зайнятості, сільськогосподарських фермерських, неринкових об'єднань. З такими потенційними перевагами важливо розуміти, що від учасників такого об'єднання вимагається гарантія сприяння запобіганню бідності і голоду шляхом включення у ці процеси.

Основні дослідження швидкими темпами просуваються, постійно змінюючи умови для самих досліджень. Рівень зворотного аналізу показує, що всі країни з низьким рівнем доходу значно менше інвестують сільськогосподарські дослідження, особливо це стосується Африки. Для країн з низьким рівнем доходів роль Консультативної Групи в Об'єднанні Міжнародних Агропромислових Досліджень (CGIAR) повинна стати набагато важливішою, ніж в минулому, і відігравати роль зв'язку з базовими дослідженнями, дослідженнями приватного сектору і дослідженнями країн з високим рівнем доходів.

Здійснення міжнародної торгівлі постійно стає менш витратним. Тому вільні ринки в країнах з низьким рівнем доходів все більше відкриті для конкуренції з зарубіжними товарами. Підприємства агропромислового комплексу знаходяться тут здебільшого в сільській місцевості, і їм часто бракує фізичної інфраструктури. Відтепер у зарубіжних конкурентів можуть бути нижчі транспортні витрати, ніж у місцевих виробників. Такі витрати можна зменшити, інвестуючи у фізичну інфраструктуру – насамперед у дороги, але не забуваючи і про комунікації. Це, власне, сприятиме глобалізації сільськогосподарських ринків і дасть можливість виходу за межі міжнародної торгівлі. Проте поліпшена інфраструктура також полегшує рух імпортованих товарів надалі в сільське господарство, створюючи загрозу загострення конкуренції місцевій продукції. У країнах з низьким рівнем доходів витрати на дороги можуть становити половину витрат на заробітну платню.

Правила СОТ ускладнюють можливості, за якими такі країни можуть захистити себе. Створена, щоб полегшити процеси глобалізації, СОТ працює, щоб скоротити торгові обмеження і визначити та узгодити правила. Проте протекціоністські заходи, як і в минулому, застосовуються країнами з високим рівнем доходу, поки багато країн з низьким рівнем доходів відкривають свої кордони для імпорту, який часто є субсидованим.

Суттєво впливають на світові аграрні ринки тенденції інтеграції країн так званого «третього світу». Відповідно інтеграції країн Східної Азії і Латинської Америки у світові господарські зв'язки, збільшення рівня доходу їх населення, приріст населення, дешевизна робочої сили – фактори, які спричинили збільшення як

попиту, так і пропозиції на світових аграрних ринках, адже відбулися зміни у самій структурі споживання в населення цих країн від закону споживання товарів Гіффена.

Зміни в сільськогосподарській сфері спричинили збідніння сільгоспвиробників у країнах, що розвиваються. Отже, глобалізаційні процеси вплинули як на розширення виробничих можливостей аграрної сфери, так і призвели до загострення проблеми нерівномірного розподілу продуктів харчування. Економічна політика урядів "Великої сімки" та міжнародні фінансові організації намагаються підтримувати цю реструктуризацію сільського господарства в усьому світі. Аналогічна тенденція спостерігається і на вітчизняному аграрному ринку. Особливо негативно на виробників аграрної продукції вплинула фінансова криза, оскільки цей сектор є залежним від можливості отримання кредитів у зв'язку з нерівномірністю виробничого циклу і періоду отримання доходів.

Через наявність значної кількості голодуючих у країнах «третього світу» ми можемо говорити про необхідність диференціації маркетингової діяльності стосовно двопротилежних сегментів. Споживачі європейських країн готові платити більше за екологічно і генетично чисту продукцію. Відповідно розвиток біотехнологій дає можливість країнам третього світу одержати значну кількість дешевих продуктів харчування.

Сучасні біотехнології можуть надати значну допомогу в постачанні продовольством швидко зростаючого населення. Прагнучи допомогти країнам оцінити потенційну вигоду і ризики, ФАО постійно стежить за результатами біотехнологічних досліджень і поширює нову інформацію серед своїх членів. ФАО надає технічну допомогу тим державам, які беруть на озброєння сучасні біотехнологічні методи, а також надає їм консультації і поради з сільськогосподарської політики і юридичних питань. Двічі на рік представники всіх країн-членів ФАО збираються на конференцію, де обговорюють виконану роботу, визначають основні принципи діяльності організації, приймають програму подальшої діяльності, включаючи затвердження бюджету [1].

Попри обережність ЄС, випробування генетично модифікованих сортів рослин проводяться в Болгарії, Чехії, Угорщині, Польщі, Румунії, Словаччині, Югославії та Туреччині, причому Болгарія та Румунія — лідери в реєстрації цих сортів для вирощування чи споживання [2]. Україна, де вже кілька років випробовують трансгенні сорти цукрових буряків, рапсу, картоплі та кукурудзи, не є винятком серед країн колишнього СРСР. Аналогічні випробування проводяться в Росії, Молдові та Литві, а Росія вже дозволила продаж нових сортів картоплі та кукурудзи [2].

У США використання ГМО схвалюється і широко застосовується. Серед противників даної течії є деякі країни ЄС. Брюссель чітко забороняє генетично модифіковані організми, за винятком кукурудзи MON 810, затвердженої Єврокомісією, але відхиленої навіть деякими країнами спільноти, після того, як Greenpeace опублікувала дослідження, згідно з яким ця генетично модифікована лінія кукурудзи негативно впливає на здоров'я людини та на довкілля [3, с. 136].

Нині продукти харчування походять щонайменше з трьох великих агропромислових систем: сучасна, яка використовує добрива, пестициди та синтетовані хімічні добрива, а також та агропромислова система, що базується на ГМО [4, с. 5].

Є два підходи до регулювання відносин у сфері безпеки використання ГМО існує два підходи. США, а за ними Канада і Філіппіни, застосовують вертикальний підхід. Це означає, що регулятивні норми і відповідні санкції у випадку їх порушення застосовуються лише до тих з нових видів товарів, шкідливість яких доведена. ЄС застосовує горизонтальний метод, при якому генетично модифікована продукція вважається принципово новим товаром і її перебування в обігу суворо контролюється [3, с. 205-7].

Отже, зростаюча кількість населення і зміни в структурі споживання у світі загалом і під впливом економічних перетворень в країнах «третього світу», поява біотехнологій як наслідку НТП спричинили зростання на світових аграрних ринках як попиту, так і пропозиції. Глобалізаційні процеси спричинили різноспрямований вплив на країни з високим і низьким рівнями доходів населення, тим самим збільшуючи розрив між ними. Також глобалізаційні процеси спричинили появу регіональних міждержавних об'єднань, покликаних регулювати відносини в аграрній сфері, таких як ФАО та CGIAR.

Для оцінки глобального ринку сільгосппродукції доцільно розглянути дані попиту і пропозиції на цю продукцію в світовому масштабі, а також зіставити світові можливості із сільськогосподарського виробництва зі світовими продовольчими потребами. Динаміка світового виробництва і споживання аграрної продукції за даними ФАО наведена на рис. 1.

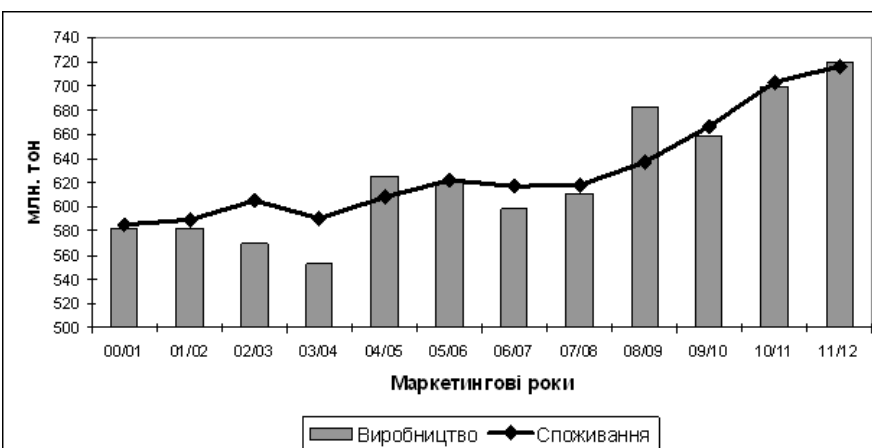

Рис. 1. Світове виробництво і споживання аграрної продукції
(сформовано за даними [5, 6])

Як видно з рис. 1, дев'ять років з дванадцяти спостерігався дефіцит продукції сільського господарства. Отже, цей ринок ще має потенціал до розвитку, особливо з огляду на залежність обсягів виробництва від такого не контрольованого підприємства фактора, як зміна погодних і природно-кліматичних умов.

Також слід взяти до уваги той факт, що більша частина досліджуваного періоду (2002-2009 роки) збіглися з періодом світової фінансово-економічної кризи. Ця криза неоднозначно відбилась на діяльності підприємств-учасників аграрного ринку. Суттєве підвищення цін на продукти харчування супроводжувалося спадом цін на ринку сільгоспсировини.

Це пов'язано з цілим рядом чинників. По-перше, ріст цін на паливе спричинив зростання виробничих витрат сільгоспвиробників. По-друге, сільськогосподарська галузь як ніяка інша залежить від можливості отримувати кредити. Це пов'язано з особливостями виробничого процесу, коли витрати на виробництво підприємство несе практично цілий рік, а доходи отримує лише після збору врожаю. Тож кредитування допомагає аграрним підприємствам вирівнювати грошові надходження протягом року. Отже, спричинені кризою складнощі в отриманні кредиту також негативно позначилися на діяльності виробників, що спричинило необхідність прискорювати продаж продукції до настання періоду, коли ціни на сільгоспсировину піднімаються. У зв'язку з цими причинами зростання цін на продукти харчування не призвело до аналогічної тенденції на сировинному ринку. По-третє, низький рівень розвитку інфраструктури, зокрема погана якість доріг, у країнах з низьким рівнем доходів зумовлює суттєве відставання у впливі підвищення цін на готову продукцію на ріст цін на сировину. А оскільки світова фінансово-економічна криза спричинила зменшення обсягів обігу коштів у сільському господарстві, то і капіталовкладень в розвиток інфраструктури не відбувалось. Отже, незважаючи на те, що фінансова криза однаково негативно відбилась на усіх сільгосппідприємствах у світі, вплив на аграрне виробництво в країнах з низьким рівнем доходів був суттєво сильніший. Ще одним наслідком кризи стало зміщення структури виробництва від продукції, що йде на виготовлення продуктів харчування, до продукції, призначеної на виробництво біопалива. Це зумовлено як вищою рентабельністю даного напрямку сільгоспвиробництва у кризовий період, так і активним розвитком галузі виробництва біопалива і її дотаційним характером, в свою чергу, зумовленим підвищенням цін на традиційне паливо.

Загальна тенденція до зростання попиту має різну інтенсивність у розрізі видів сільгосппродукції. Зокрема, темпи зростання попиту на олійні і кукурудзу випереджають темпи зростання попиту на пшеницю за аналогічний період. Це зумовлено не тільки регіональними особливостями структури споживання, скільки тим фактом, що олійні, як і кукурудза, можуть бути використані не лише для споживання у сфері харчування, а й у галузі виробництва екологічного палива, що динамічно розвивається останнім часом за підтримки держав. Дана причинна обумовленість також є свідченням на користь глобалізації споживання сільгосппродукції, тобто глобалізації попиту.

Станом на 2011 рік обсяг світового експорту агропромислової продукції сягнув 1127,7 мільярда доларів США. 46% з цієї цифри припадає на Європу, 20% – на Азію, 16% – на Північну і 11% – на Центральну і Південну Америку [7, с. 21].

Особливістю ринку сільгосппродукції є те, що глобалізація попиту призводить до глобалізації пропозиції лише шляхом зміни структури і методів розповсюдження продукції і лише незначною мірою – шляхом глобалізації виробництва, оскільки виробничі можливості напряму залежать від природно-кліматичних умов і якості ґрунтів конкретної території.

Глобальне сільське господарство характеризується нестійкістю і зниженням цін на сировинні товари, а також сильною ринковою концентрацією і вертикальною інтеграцією в АПК. Фермери отримують все менше і менше прибутку від сільськогосподарської діяльності, і зі зростанням лібералізації зростатиме також потреба у підвищенні ефективності діяльності. Розмір ферм зростає, а кількість фермерських господарств у світі зменшується, тобто відбувається укрупнення. Середньострокові результати Дохідського раунду переговорів по сільському господарству вплинуть на структуру глобального розподілу сільськогосподарської продукції, що приведе до збільшення обсягів її продажу в рамках міжнародної торгівлі.

Зміни в маркетинговому середовищі і можливостях будуть значними, але ще не повністю передбачуваними, як-от із зміною клімату: сільське господарство може як служити джерелом викидів вуглекислого газу і вуглецю, так і безпосередньо впливати на утилізацію вуглецю в атмосфері та зміну клімату, в тому числі непередбачуваність місцевих погодних умов і збільшення екстремальних погодних явищ. Збільшення обсягів транспортування сільгоспсировини в рамках тенденцій глобалізації і розширення виробництва призводить до збільшення викидів в атмосферу вуглекислого газу. Різні культури в різних регіонах неоднаково відреагують на кліматичні зміни, які також є наслідком глобалізації.

Не слід забувати також про прямий вплив на аграрну сферу ситуації на паливному ринку. Вплив тут буде двостороннім. З одного боку, постійне підняття цін на традиційні види палива впливає на підвищення витрат на виробництво сільгосппродукції. З іншого боку, НТП, розвиток альтернативних видів палива, зокрема біопалива, сприяє розширенню площ, зайнятих під сільськогосподарські культури, зокрема олійні, і зміні структури посівів у бік технічних культур, як більш рентабельних. Це викликає цілий ряд проблем. По-перше, це призводить до зменшення частки посівів продовольчого призначення у загальній структурі, по-друге, такі культури швидше виснажують ґрунти.

В подальшому ключовими факторами, що впливатимуть на зміну світових цін на аграрну продукцію стануть наступні:

1. Зниження запасів. Співвідношення рівня запасів і споживання у світі більшості агропродуктів в 2011/12 маркетинговому році – нижче, ніж у 2009/10 маркетинговому році, не рахуючи баланс пшениці. Хоча це відобразилося на зростанні цін в меншій мірі, ніж це відбувалось у період фінансової кризи.
2. Обмеження пропозиції пов'язане з необхідністю не лише задовольнити поточний попит, але й поповнити запаси. Так, рекордні ціни на бавовну в 2010 році призвели до того, що фермери почали розширювати посівні площі під цю культуру, зменшуючи при цьому площі під сою, пшеницю і кукурудзу. З іншого боку, зниження витрат на добрива, фінансових впливань в цілому, а також витрат на обробку землі та обладнання, а також низька доступність кредитів для фермерів можуть знизити в подальшому пропозицію сільгосппродукції у світі.
3. Ринки країн, що розвиваються. Економіки, що розвиваються, відновлюються після світової фінансової кризи швидше, ніж економіки західних країн, підтримуючи попит на аграрну продукцію. Наприклад, за останні 2 сезони попит на пшеницю в Китаї, Бразилії, Росії та Індії зріс на 5% (по 5% за кожен сезон), у той час як у США та ЄС – на 4%.
4. Китайський попит. Попит з боку Китаю чинить відчутний вплив на зміни діяльності світових ринків сої, цукру, бавовни і в перспективі – кукурудзи.
5. Зростання політичних ризиків в умовах скорочення продовольчих запасів. Цінове ралі в 2007/08 маркетинговому році показало, що уряди країн дуже чутливо відреагували на інфляцію на продовольчих ринках, однак можливість скорочення пропозиції в 2010-2011 роках призвела лише до стриманих Держінтервенцій на аграрних ринках. Так, введення експортних обмежень щодо зерна в Чорноморському регіоні змусило ціни на зерно сильно підскочити, а рішення ЄС дозволити експортувати цукру більше, ніж прогнозувалося, призвело до масового розпродажу цукру в листопаді, обвалюючи ціни.
6. Зниження впливу фундаментальних факторів. Після того як інвестори почали розглядати світовий ф'ючерсний аграрний ринок як привабливий засіб для збільшення своїх активів, роль зовнішніх ринкових макрофакторів стала більш важливою при формуванні цін на аграрні продукти. Так, світові валютні ринки сьогодні відіграють більш більшу роль, ніж раніше.

Глобальний підхід не вимагає повної ідентичності продуктів і їх продажу всюди однаковими методами. Менеджер з глобальним складом розуму повинен володіти різними стратегіями, щоб мати нагоду виявляти глобальні потреби і управляти глобальними товарними марками, продуктами і послугами. Тому слід враховувати наявні культурні відмінності у споживанні продуктів харчування, особливо менш забезпеченими верствами населення, які традиційно більше прив'язані до звичного способу споживання і звичного переліку товарів та послуг, які можуть собі дозволити.

Для глобального підприємця відправною точкою часто є вузький сегмент споживачів певного продукту, і аналіз ведеться в горизонтальній площині цього сегмента. Врешті-решт, глобальний менеджер бачить більше відмінностей між споживачами, ніж між територіями. Цьому на сільськогосподарському ринку сприяють стандартизація вимог до якості сільгосппродукції в межах міждержавних об'єднань, поступове наближення вимог до продукції між такими об'єднаннями, а також вже згадувана гомогенізація споживання сільськогосподарської продукції.

Висновки. Отже, процес глобалізації вже став реалією нашого часу і аграрні ринки не становлять винятку у підвладності цьому процесу. Відповідно до цього сформувався два основні напрямки розвитку аграрного маркетингу. Перший орієнтований на забезпечення продовольчої безпеки і здешевлення кінцевих продуктів харчування. Капіталовкладення у науково-дослідні розробки окупуються за рахунок масштабів продажу. Проблемаю в цьому випадку є сумнів щодо впливу ГМО на здоров'я людей. Другий спрямований на вирішення проблеми здорового харчування. Інвестиції в нові методи вирощування і переробки органічної продукції покриваються за рахунок високих цін на продукцію. Проте значна частина країн в глобальному вимірі не зможе стати споживачами такої продукції через низький рівень доходів жителів цих країн. Цей дуалізм ставить вибір перед кожною країною, що хоче стати глобальним учасником світових аграрних ринків про сегмент споживачів, на яких слід орієнтуватись.

Список використаних джерел:

1. International Federation of Organic Agriculture Movements//IFOAM, Bonn, Germany and Research Institute of Organic Agriculture (FiBL).- February 17, 2008.
2. Källander I, Rundgren G. Building Sustainable Organic Sectors [Електронний ресурс]//IFOAM, 2008. - www.ifoam.org.
3. Єранкін О. О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія // О. О. Єранкін. – К.: КНЕУ, 2009. – 419 с
4. Клименко Л. В. Зовнішньоторгівельний баланс продукції сільського господарства і продовольства України: проблеми та перспективи //Агросвіт.- 2013.- № 5.- С. 3 – 9.
5. OECD-FAO Agricultural Outlook, 2012 [Електронний ресурс]// Food and Agriculture Organization of the United Nations. -www.fao.org.
6. The state of food and agriculture //Food and Agriculture Organization of the United Nations: Rome, 2012.- 182 p.
7. Craig D. Idso, Estimates of Global Food. Production in the Year 2050: Will We Produce Enough to Adequately. Feed the World?//Center for the Study of Carbon Dioxide and Global Change. - 2011. - 43 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2013 р.